

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЧАЧАК 1952-2002.

UDK: 069.013(497.11)

Пола века постојања једне установе, као што је Народни музеј у Чачку, у животу сваког града оставља дубоке трагове. У настојању да се институција оснује, прикупе предмети, оснују збирке, организују сталне поставке и повремене изложбе, формирају одељења, издају сталне и повремене публикације, уграђена је радна енергија многих људи запослених у Народном музеју у Чачку.

Музеј је за своје активности више пута награђиван, али издвајају се: *Орден Републике са бронзаним венцем*, додељен 1978. године, *Вукова награда* 1982. године, *Октобарска награда* Скупштине општине Чачак 1997. године.

Народни музеј у Чачку данас има 19 запослених радника: три етнолога, два археолога, два историчара, једног историчара уметности, по једног конзерватора и препаратора, два фотографа, једног библиотекара, односно књижничара, два водича и троје људи у техничкој служби. Музеј има око 15.000 предмета и две активне сталне поставке, организовао је укупно 237 изложби, од којих су неке гостовале у многим местима Србије. Музеј је организовао пет научних скупова, има обимну издавачку делатност у којој се издваја редовна годишња публикација *Зборник радова Народног музеја*, библиотеку са око 5.200 књига и 450 наслова домаћих и страних часописа са око 9.000 свезака.

Оснивање музеја

Услед недостатка историјских извора није могуће утврдити када се у Чачку први пут родила идеја да се оснује музеј. Ипак, постојала је свест и извесна брига о потреби чувања предмета из прошлости и њиховом значају. Захваљујући ризницама манастира из околине Чачка, сачувани су многи предмети од изузетне вредности за културни и историјски идентитет становника овог подручја.

Грађански слој који се развијао у Србији током XIX века често није имао довољно материјалних средстава, па ни културних потреба за чувањем и сакупљањем предмета од важности за целу заједницу. Али и ту су крајем XIX века уочене видљиве промене када је и у Чачку све више људи свесних значаја и вредности поседовања историјских и уметничких предмета.

Никако не треба заборавити ни сеоску средину која је живела у патријархалним нормама, где су јунаштво и слава мушкараца везани за поседовање оружја, које је често било уметнички обликовано и украшено. Ни жене нису могле бити без своје традиције везане за материјалну културу и многобројне рукотворине за свакодневну употребу.

Са оснивањем и радом Гимназије, Чачак је добио снажан интелектуални подстицај од бројних професора који су били васпитани на вредностима европског друштва XIX века у коме су и музеји имали своје место. Појединци, заљубљени у прошлост и старине, формирали су духовну климу неопходну за стварање осећаја о чувању материјалних трагова прошлости. Постоје подаци о раду Димитрија Мите Петровића, који је у Чачку започео свој рад на сакупљању и објављивању докумената везаних за историју Србије у XIX веку.

Свакако треба поменути још једног професора чачанске гимназије, Симу Тројановића, који је вршио прва археолошка ископавања у селима око Чачка. Резултати тих истраживања публиковани су у стручним часописима ондашњег времена.

За рад са ученицима у самој Гимназији постојала је збирка минерала која је служила као наставно средство. У то време у чачанској Гимназији службовао је и Никола Зега, један од људи заслужних за утемељење музејске службе у Србији. Делатност свих ових људи свакако је стварао повољну духовну климу за схватање значаја организованог сакупљања и чувања предмета као сведочанства прошлости.

Остао је сачуван податак да је у Чачку 1896. године организована забава и концерт „Друштва музеја српске земље”, која је имала за циљ да добровољним прилозима помогне оснивање истоименог музеја у Београду. За помагање отварања ове установе образован је и одбор у Чачку, али нема података да је овај, или неки други одбор, радио на формирању и отварању сличне установе у Чачку.

Прва забележена иницијатива везана за отварање музеја је из априла 1933. године, у оквиру подухвата за унапређење живота у граду. Занимање за прошлост долазило је од научних радника из Београда, који су откривали нове податке о историји Чачка, што је утицало на

„домаћу” јавност да осим туристичке понуде Овчарско-кабларске клисуре, обрати пажњу и на старине свога краја.

Идеја да се у граду оснује „Планинско-туристичко друштво” остварена је 8. августа 1933. године, када се у хотелу „Русија” на иницијативу Станка Холочека и Ђорђа Миловановића, уредника „Чачанског гласа”, формирало друштво, које је осим туристичких задатака имало у плану и испитивање старина, њихово сакупљање, ископавање и што је најважније отварање музеја. Друштво није добило дозволу за рад, па је ова идеја одложена за будућност.

Иницијативе за отварање музеја нису пропале са овим покушајем. Следеће, 1934. године, Синиша Пауновић, књижевник, пореклом из Чачка, писао је у „Чачанском гласу” о штети која настаје рушењем објеката старе архитектуре и уништавањем археолошких налазишта. Предлагао је оснивање музеја. Пауновић је дао и конкретне предлоге како формирати овакву институцију, организовати њен рад, формирати збирку, и уредити целу установу. За зграду музеја предлагао је коњак Јована Обреновића, као пример старе архитектуре, и духа некадашњег Чачка.

Почетком 1940. године Градско поглаварство Чачка, са својим председником Миодрагом Васићем, покренуло је иницијативу код банских власти у Сарајеву да се коњак Јована Обреновића, у коме је била Школска поликлиника, додели за потребе смештаја градског музеја. Изгледало је да се идеја о оснивању музеја остварује, јер је банска управа послала допис 12. септембра 1940. у коме се одобрава употреба коњака, али тек по иселењу школске поликлинике за коју је зидана нова зграда. До оснивања музеја остао је само један корак, али рат у који је Краљевина Југославија ушла на пролеће 1941. године прекинуо је извршење тих замисли.

У условима окупације влада Милана Недића настојала је да обнови културни живот Србије, кроз широко разгранату мрежу државних установа, које би радиле на народном просвећивању на „изворима прошлости”. Музеји као установе за чување материјалних трагова прошлости уклапали су се у овакве концепције владе Милана Недића, па је и Чачак био један од градова у коме је требало отворити музеј. Градско поглаварство у Чачку добило је од Министарства просвете 19. септембра 1941. године допис у коме се обавештава о тој одлуци. Догађаји који су уследили са распламсавањем устанка на овим просторима, условили су замирање идеје о оснивању музеја у Чачку.

Након Другог светског рата носилац власти и свих видова друштвеног живота постала је комунистичка партија. Једно од обележја времена била је општа централизација, у којој је одлучујућа и пресудна била реч КПЈ о свим питањима привредног и друштвеног живота земље. Ни музеји, њихово оснивање и рад, нису могли бити изузети од главних токова власти. Партија је сматрала да они који желе да утичу на друштвени живот не могу да се одрекну утицаја на његове представе о прошлости. Сматрало се да су дотадашњи музеји били само народни по називу, а да то суштински треба тек да постану, као школа за масовно васпитање. Музеји су добили задатак приказа настанка, развоја и борбе комуниста пре и за време рата, која на тај начин треба да буде овековечена. Министарство за културу и науку је, следећи овакву политику КПЈ, прецизно одредило задатке за рад свих музеја, обавезујућим законом, који је предвиђао „правилан класни поглед” на све периоде друштвеног развоја, с тим што је приказ НОБ-а морао да има предност. У оваквом културном и идеолошком амбијенту поново је покренута иницијатива за оснивање музеја у Чачку.

Прву акцију покренуо је Народни фронт у Чачку. Идеја је прихваћена од Градског Народног одбора за Чачак и Савеза бораца. Материјал за музеј сакупљан је преко градског комитета КПЈ за Чачак, комитета СКОЈ-а и комитета Народне омладине. Сазвана је и конференција, 10. маја 1948. године, на којој је решено да се рестаурира конак Јована Обреновића, где би био смештен музеј. Исте године, у октобру, донета је и одлука да будући музеј има два одељења: археолошко-историјско и одељење НОБ-а. Рад на овом пројекту замро је услед недостатка материјалних средстава. Ипак, организована је једна изложба, 6. јула 1950. године, посвећена Народноослободилачкој борби. Са отварањем изложбе о НОБ-у, предлог за оснивање музеја добио је само нови подстицај.

Убрзо после ове изложбе иницијатива за отварање музеја поново је покренута. Председник Градског народног одбора, Арсеније Ђендић, сазвао је 25. марта 1951. године конференцију на којој се расправљало о обнављању конака Јована Обреновића и отварању музеја. Изабран је грађевински одбор, а у лето 1951. године почела је и рестаурација конака по замисли архитекте Ивана Здравковића. План за завршетак радова био је 7. јули 1951. године, десетогодишњица устанка у Србији, али рок није могао да буде испуњен. Ни други важан датум за град, 1. октобар 1951, десетогодишњица првог ослобођења града, није обележен отварањем музеја. Локални партијски функционери нису би-

ли задовољни темпом одмицања радова, и одговорност су тражили од инжењера. Разрешен је стари грађевински одбор и изабран нови, који је радове на рестурацији конака довео до краја следеће 1952. године.

Одлуком Народног одбора градске општине у Чачку 30. августа 1952. године коначно је донета одлука да се оснује градски музеј. У стручни савет музеја ушли су: Светислав Жорић, професор; Радојко Крунић, службеник из Чачка; Исидор Јањић, инжењер из Чачка; Маргита Радовић, директор Гимназије у Чачку; Дојчило Митровић, публициста из Београда; Вук Петронијевић, председник Среског народног одбора и Драгомир Половић, професор из Чачка.

Време када је основан музеј у Чачку није дозвољавало велика одступања од задатих шема приказивања прошлости, првенствено НОБ-а и револуције, прописаних на највишим партијским форумима. Жељу да се овековечи успешна и победоносна борба комуниста одредила је опијеност идеологијом од које није могла да се дистанцира ни музејска служба. Ипак, људи који су се ангажовали на оснивању музеја задужили су град оснивањем установе која је у наредних пола века битно утицала на културно просвећивање града кроз систематски рад на чувању материјалних остатака прошлости.¹

Милош Тимотијевић

СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ И ИЗЛОЖБЕНА АКТИВНОСТ МУЗЕЈА 1953-2002. ГОДИНЕ

Одмах по оснивању, Савет музеја је одлучио да ова установа треба да буде завичајног карактера и комплексног типа. Предвиђено је да се у прво време образују само два одељења: археолошко-историјско (са етнографском збирком), и одељење НОБ-а. У складу са образованим одељењима, формирала се и политика сакупљања предмета. Музеј је 1953. године имао 1.100 предмета, од којих су 573 припадала одељењу НОБ-а, а 433 археолошко-историјском одељењу. Етнографска збирка бројала је 94 предмета.

По оснивању Музеја појавио се проблем формирања стручног тима који би радио у установи. На први конкурс за кустосе нису се пријавила квалификована лица, тако да је музејски савет одлучио да у децем-

1. НМЧ, регистар Народног музеја у Чачку, бр. 203, за 14. 07. 1953; бр. 321, за 27. 12. 1953; Милош Тимотијевић, *Оснивање музеја у Чачку*, ЗРНМ XXVI, Чачак 1996, стр. 5-15.

бру 1953. године привремени управник, кустос, буде Станко Холечек, наставник из Чачка. За рад у Музеју ангажован је и Драгомир Поповић, професор књижевности, као хонорарни сарадник. Рад Музеја је почео 1. фебруара 1953. године, када су Холечек и Поповић ступили на дужност. После посла око прикупљања материјала, и уређења збирки, почели су радови на поставци у конаку Јована Обреновића.

Прва стална поставка отворена је за посетиоце 7. јула 1953. године. Свечано отварање било је саставни део обележавања *Дана устаника* народа Србије у Чачку те године. Музеј је отворен у 10 часова пре подне, а тога дана поставку је посетило преко 500 људи. Свечаном отварању присуствовали су представници политичких и друштвених организација, Армије, као и некадашњи борци *Чачанског партизанског одреда*, родитељи изгинулих бораца, као и велики број грађана из града и околине. Присутни су били и представници власти из Београда. Свечаност је отворио председник Градског НОО Радојко Крунић.

Прва стална поставка у конаку Јована Обреновића подељена је на две целине. У приземљу је изложен материјал археолошко-историјског одељења, у оквиру кога је била и етнографска збирка. Сви предмети из овог одељења смештени су у холу и још две просторије у приземљу конака. У холу су изложени предмети везани за живот града у XIX веку, слика Јована Обреновића и других личности везаних за Чачак, али и један римски жртвеник пронађен у Чачку. Ова просторија је требало да приказује ход насеља кроз историју. Једна соба у приземљу посвећена је излагању археолошког материјала од неолита (две камене секире из Атенице, један камени бат), преко материјала из доба *Халипата* (налазишта у Гучи и у Остри), до епохе Рима (ара из Јездине, ара из Чачка). У овој просторији изложен је и материјал из средњег века и османске владавине (рукописно јеванђеље из Жежевице, дрвена матрица за отиске, као и иконографски радови Јанка Михаиловића Молера). У другој соби у приземљу приказани су догађаји у XIX веку везани за чачански крај (Први и Други српски устанак), али и етнографски материјал (бакарно посуђе и други предмети) који је дочаравао имућнију грађанску собу у другој половини XIX века.

Спрат конака био је посебна целина. Свих пет соба и велики хол испуњени су материјалом везаним за раднички покрет, народноослободилачку борбу партизана, али и социјалистичку изградњу после 1945. године. На улазу, у предњем делу хола, налазиле су се фотографије руководиоца устанка 1941. године, са рељефом Партизанске споменице 1941. године. Једна соба посвећена је догађајима из устаничке 1941. го-

дине у чачанском крају, који су приказани кроз излагање оружја употребљаваног у борби, фотографије руководилаца и штампани материјал (легитимације чачанског партизанског одреда, признанице за расписан зајам, документа везана за сарадњу партизана и четника, предмети који су припадали Ратку Митровићу). У другој соби приказани су догађаји везани за период од 1942. до 1945. године у чачанском крају. Трећа просторија посвећена је радничком покрету и деловању КПЈ пре Другог светског рата (посебно су издвојени предмети др Драгише Мишовића). У четвртој соби приказане су фотографије свих народних хероја са територије данашњих општина Чачак и Лучани. У тој соби био је урађен и рељеф Ордена народног хероја. Најмања соба на спрату предвиђена је за одмор посетилаца. Она је била украшена сликама са мотивима из НОБ-а, и једном картом која је приказивала борбени пут *Чачанског батљалона* у саставу *Друге пролетерске бригаде*, од 1942. до 1945. године. Један део хола издвојен је, и у њему су биле карте на којима су приказиване операције *Чачанског партизанског одреда* 1941. године мрежа партијских организација од 1937. до 1941. године. Ту је била и карта на којој су уцртана места где су постојали логори, преки судови и стрелишта, места где су мучени и убијани грађани чачанског краја. Осим ових карти у једном делу хола налазиле су се и фотографије које су приказивале рад на обнови после завршетка рата 1945. године.

Помоћ у стручној поставци материјала у приземљу конака, музеју су пружили др Боривоје Дробњаковић, етнолог, професор Универзитета, и археолог др Миодраг Грбић. Сакупљање предмета, фотографија и докумената везаних за раднички покрет и НОБ, као и постављање материјала на спрату конака, вршено је у сарадњи са Дојчилом Митровићем, братом Ратка Митровића. Након отварања прве поставке, у музеју је послове кустоса и даље вршио Станко Холечек, да би се у децембру 1953. године у Музеј запослио етнолог Слободан Санадер, који је следеће године постао директор установе.

Музеј је у перспективи требало да добије посебну зграду за поставку о НОБ-у, док је у приземљу конака требало да се обезбеди простор за археолошку поставку. На спрату конака планирана је етнолошка поставка. У згради старог начелства требало је да се смести историјско одељење, уметничка галерија, природњачко одељење, библиотека и фото-лабораторија. Планови за нови изложбени простор никада нису реализовани, а конак је и данас простор у коме је стална поставка Народног музеја у Чачку.

Поред послова на сталним поставкама, Музеј је организовао и повремене изложбе у конаку и другим изложбеним просторима у Чачку и околини. Доминирале су углавном ликовне изложбе. У периоду од 1953. до 1961. године, Музеј је организовао укупно девет ликовних изложби, од којих је пет било везано за раднички покрет и НОБ. Музеј је организовао и по једну археолошку, етнолошку и природњачку изложбу. Број сакупљених предмета везаних за сликарство (значајна збирка слика Надежде Петровић), и изложбена политика, условили су да се 1961. године из састава Народног музеја у Чачку издвоји одељење савремене уметности, и оснује Уметничка галерија „Надежда Петровић”. Ова установа наставила је да се бави пословима везаним са савремену уметност. Музеј се окренуо приказивању изложби везаних за археологију, етнологију и историју партизанског покрета. У периоду од 1962. до 1974. године, када је промењена стална поставка у конаку Јована Обреновића, Музеј је организовао укупно 48 повремених изложби. Доминирале су изложбе везане за НОБ и раднички покрет (укупно 19 таквих изложби), и изложбе везане за историју сликарства (12 изложби) и савремено ликовно стваралаштво (8 изложби). Ово је време када је у Музеј дошао историчар уметности Милован Вуловић, који је 1962. године постао директор установе. Ту дужност обављао је у наредних 34 године и Народном музеју у Чачку дао снажан лични печат.

Посебан подстицај Музеју дало је ископавање великих праисторијских хумки у Атеници (1958), са богатим налазима везаним, како се тада мислило, за Илире. Резултати ових ископавања и излагање пронађених предмета у земљи и свету подigli су значај музеја у Чачку. Други правац развоја музејске службе и даље је оријентисан на обелсжавање важних датума и догађаја из Другог светског рата и партизанског покрета. Тако је 1966. године отворена поставка Музеја револуционарне омладине у кући Неђића у Чачку. Поставка је пратила развој комунистичке омладине пред Други светски рат у оквиру СКОЈ-а, као и њихову улогу у устанку и догађајима у Другом светском рату, који су донели победу партизана и остварење социјалистичког друштва. Прва просторија испуњена је материјалом из периода између два светска рата и учешћем комунистичке омладине у јавном животу Чачка, друга, мања соба, осликавала је деловање скојеваца у разним ђачким дружинама и Чачане у шпанском грађанском рату. Следећа велика соба приказивала је период од 1941. до 1944. године, борбе, страдања, логоре, стратишта. Хол између соба посвећен је обнови и изградњу након 1945. године организовању разних омладинских радних акција. Углавном су изложене фотографије, са малим бројем предмета.

Развој Музеја, повремене изложбе, богатије и разноврсније збирке, нова археолошка ископавања, условили су потребу покретања посебне сталне публикације. Народни музеј у Чачку је прво посебно издање штампао 1956. године. То су биле Ратне белешке Мите Петровића. Прва публикација која се односила на рад Народног музеја, била је монографија од Милене Ђукнић и Борисава Јовановића *Илирска кнежевска некропола у Аџеници* из 1966. године. Три године касније музеј је покренуо штампање свог часописа. Први број *Зборника радова Народног музеја* изашао је из штампе 1969. године. Већ следеће године *Зборник* није штампан, али је 1971. године изашао за једну годину уназад. Тај ритам излажења одржао је до данас, и укупно је штампано 30 бројева *Зборника радова Народног музеја*, са укупно 486 прилога, на скоро 10.000 страница. Овај велики издавачки подухват омогућио је редовно објављивање резултата рада запослених стручњака у музеју. Структура чланака у за сада 30 изашлих бројева открива многобројне теме које су прерасле локалне оквире Чачка. Размена публикација са многобројним установама у земљи и иностранству сведочи о значају *Зборника* који је постао незаменљива публикација за изучавање прошлости чачанског краја.

Музеј се временом развијао и постепено освајао простор за проширивање збирки. Прављени су планови да се стална поставка прошири у згради старог начелства, или згради где је смештена Економска школа. Ови планови нису реализовани. У згради старог начелства смештени су депои и канцеларије Музеја, док је у приземљу исте зграде обезбеђен простор за повремене изложбе. У конаку Јована Обреновића требало је да се изложи етнографска стална поставка, али то је и даље остао простор за приказ историјског развоја чачанског краја.

Пошто је Народни музеј у Чачку покривао и простор Општине Лучани, постављене су две сталне поставке и у Драгачеву. Прва поставка *Музеј Горачићке буне*, у истоименом селу, и судници везаној за овај догађај, отворена је 1968. године. Поставка под називом *Музеј Драгачева*, смештена је у две просторије Дома културе у Гучи. Приказивала је три периода: праисторију, Први и Други српски устанак и једну целину везану за раднички покрет и револуцију. Поред фотографија, изложени су и предмети у витринама. За посетиоце поставка је отворена 1969. године.

После нешто мање од две деценије, 1974. године, промењена је стална поставка у конаку Јована Обреновића. Археолошки и историј-

ски материјал изложен је у приземљу конака, док је на спрату одвојен простор за партизански покрет у Другом светском рату. Нова поставка имала је укупно три тематске целине. Прва тематска целина обухватала је археолошку поставку, која је смештена у подрумском делу конака и највећем делу хола. У подрумском делу конака приказан је развој чачанског краја од неолита (изложени су предмети винчанске културе), преко металног доба (гробни палаци тумула) у којем је посебна целина био приказ кнежевске хумке у Атеници. Антички период заступљен је са налазима из римских терми у граду, и случајним налазима из околине Чачка. Средњовековни период приказан у холу, са случајним налазима везаним за долазак Словена на ове просторе и предметима везаним за српску средњовековну државу (накит, оружје, керамика, рукописи). Један део хола био је испуњен материјалом из османског периода (XVI–XVII век), а соба до овог дела хола посвећена је манастирима у Овчарско-кабларској клисури и околини Чачка. У једној соби у приземљу приказани су догађаји и предмети везани за Први српски устанак и Хаџи Продану буну (мања соба), у другој соби приказан је материјал везан за Други српски устанак. Посебно место дато је битки на Љубићу. Цео спрат конака одвојен је за трећу тематску целину која је приказивала раднички покрет и народноослободилачку борбу. Ова тематска целина подељена је на шест подцелина. Прва се односила на почетак радничког покрета, Српску социјалдемократску партију (прва соба). Делатност Филипа Филиповића, Косте Новаковића и Драгише Мишовића изложена је у једном делу хола. Друга подцелина описивала је настанак устанка 1941. године, прве борбе, формирање народне власти, живот на слободној територији (друга соба). Хол иза ове собе посвећен је унутрашњем животу на слободној територији 1941. године, посебно у Чачку. Следећа подцелина односила се на период од 1942. до 1944. године, терор окупатора и домаћих издајника над припадницима партизанског покрета, одвођење у логоре, али и борбе остатака партизана и делатност Окружног комитета КПЈ за Чачак (трећа соба). Посебна подцелина посвећена је ратном путу *Чачанског батаљона* у оквиру Друге пролетерске бригаде (четврта соба). Изложбени простор се завршавао приказом борби за ослобођење Чачка 1944. године (пета, најмања соба на спрату). На самом улазу у хол, стајало је велико платно под називом *Чачански партизански одред*, рад Богића Рисимовића.

Аутори сталне поставке били су археолог Милена Икодиновић, историчар уметности Душанка Ранковић, историчар Теодосије Вукосављевић и историчар уметности и директор музеја Милован Вуловић.

Техничку припрему извели су фотограф Слободан Марковић и домар Мишо Хуђеџ.

Народни музеј у Чачку је поред сталних поставки у граду формирао и неколико музејских поставки у околини Чачка. Тако је 1973. отворена поставка партизанске болнице у једној згради до Основне школе у Доњој Горевници, а 1977. године отворена је спомен соба Драгише Мишовића у његовој кући у Кулиновцима.

Доминација приказивања НОБ-а у изложбеним просторима Народног музеја у Чачку преламала се и кроз повремене изложбе. Од 1975. до 1980. године било је 10 изложби посвећених НОБ-у, пет историјских и три етнолошке. Смрт Јосипа Броза није одмах кореспондирала променом изложбене политике Музеја. Прелом у приказивању прошлости десио се тек крајем 80-их година XX века. Изложбе посвећене партизанском покрету организују се и даље, тако да је до 1988. године укупно било 9 таквих изложби. Те године Народни музеј у Чачку отворио је *Музеј радничког покрета и НОБ-а* у Горњем Милановцу, након чега ни повремене ни сталне изложбе нису за тему имале Други светски рат и партизански покрет.

Са распадом СФРЈ дошло је до потпуног прекида слављења традиција НОБ-а, тако да је поставка у *Музеју револуционарне омладине* промењена и уместо ње је 1992. године постављена стална поставка под називом *Етнологија градске куће у Чачку крајем XIX и почетком XX века*. Аутор поставке је етнолог Невенка Бојовић. Поставка је дочаравала куће богатијих Чачана, које су биле опремљене намештајем набављеним у Београду и другим већим варошима Србије. Поред намештаја изложени су и предмети који говоре о женској грађанској пошњи, посућу које се употребљавало, начину живота.

Време од 1981. до 1992. године је запамћено по многобројним повременим изложбама. Организовано је укупно 83 повремених изложби. Поред девет изложби посвећених НОБ-у, Музеј је организовао и 19 етнолошких, 25 историјских, 6 археолошких две посвећене примењеној уметности. Значајан је и број повремених изложби посвећених историји уметности – 11 таквих изложби. Музеј је организовао и 12 ликовних изложби, од којих су 10 *Дечји мајски салони* – стална манифестација посвећена цртежима деце из основних школа.

Промене у друштву одразиле су се и на сталне поставке Народног музеја у Чачку. Периоди историје пре Другог светског рата, грађански и живот на селу, постали су теме за сталне и повремене изложбе. Му-

зеј је 1993. године обновио поставку *Музеј Горачићке буне* у истоименом селу, аутор је историчар Слободан Невољица. Исте године у Горњој Црнући отворена је поставка *Музеј кућа Милана Обреновића*, аутор је историчар Радивоје Бојовић. Следеће, 1994. године, у селу Врањићима код Чачка отворена је поставка под називом *Конак Срејћена Чолића*, где је приказан ентеријер сеоске куће крајем XIX и почетком XX века са најближом окућницом. Аутор поставке је етнолог Невенка Бојовић.

Промењена је и стална поставка у конаку Јована Обреновића, која је за посетиоце отворена 1996. године. Поставка има три тематске целине. Прва целина је посвећена археолошким налазима од неолита до краја средњег века, и испуњава подрумски део конака (неолит, енеолит, бронзано доба, кнежевска хумка у Атеници, налази из доба Рима), велики хол (касна антика, рана Византија кроз предмете са Градине на Јелици, први векови живота Срба на овим просторима) и малу собу у приземљу (српска средњовековна држава). Друга тематска целина посвећена је овчарско-кабларским и манастирима из околине Чачка, са ризницом чачанске цркве. Предмети из ове тематске целине изложени су у две собе и делу хола у приземљу. Трећа целина постављена је на целом спрату конака и приказује усташке и ратове у чачанском крају од 1804. до 1941. године. Прва соба посвећена је Првом српском устанку, део хола Хаци Продановој буни а друга соба приказује Други српски устанак. Део хола између друге и треће собе посвећен је српско-турским ратовима 1876-1878. године и учешћу Чачана у значајнијим борбама. Трећа соба приказује балканске ратове, а четврта соба, као и део хола, посвећена је Првом светском рату, кроз приказ ратног пута 10. пешадијског пука из Чачка. Пета, најмања соба, приказује устанак 1941. године. Аутори поставке су археолози Лидија Никитовић и Оливера Марковић, историчар уметности Делфина Рајић и историчар Радивоје Бојовић. Техничку припрему извели су фотограф Слободан Марковић, препаратор Дејан Петровић и домар Дејан Аџемовић.

После 34 године које је провео на месту директора Народног музеја у Чачку, историчар уметности Милован Вуловић отишао је у пензију крајем 1996. године. Наредне 1997. године, директор музеја постала је етнолог Невенка Бојовић.

Осим измене сталних поставки, промене је претрпела и политика повремених изложби. Од 1993. до краја 2001. године, Музеј је организовао укупно 59 изложби од којих су: 22 ликовне изложбе, 11 из области

историје уметности, 15 етнолошких, девет историјских и две археолошке изложбе. У овом периоду Народни музеј је и 13 пута позајмљивао простор за изложбе других установа, удружења или појединаца.

За пола века постојања Народни музеј у Чачку организовао је укупно 236 повремених изложби у свом простору, изложбеним просторима у Чачку и околним местима, Београду и многим другим градовима. Поред повремених изложби Музеј је отворио укупно 14 сталних поставки. Модерне технологије омогућиле су од 2001. године и приказивање делатности музеја и на интернету на адреси www.cacakmuzej.org.yu, на којој још егзистира поставка Градске куће која је у реалности уклоњена 2000. године.²

Милош Тимотијевић

АРХЕОЛОШКО ОДЕЉЕЊЕ

Од оснивања Народног музеја у Чачку 1952. године, један од приоритета Установе био је и прикупљање археолошких предмета и других података у вези са археологијом као науком, која је одувек привлачила пажњу како стручњака тако и најшире публике. Међутим, тек 1955. године почиње прави стручни рад археолошког одељења када дужност кустоса археолога преузима Милена Икодиновић, која је 27 година радила као једино стручњак. Њена истраживања су одредила смернице развоја Музеја и археолошког одељења.

Активности археолошког одељења су усмерене на систематска рекогносцирања терена, археолошка ископавања, стручну обраду материјала, заштиту, оснивање збирки, излагање и публиковање постигнутих резултата.

Систематска рекогносцирања територије коју својим радом обухвата Народни музеј у Чачку се обављају редовно од 1955. године. Територије општина Чачак и Лучани су у потпуности рекогносциране, док су општине Ивањица и Горњи Милановац само делимично обухва-

2. НМЧ, регистар Народног музеја у Чачку, бр. 203, за 14. 07. 1953; бр. 321, за 27. 12. 1953; бр. 233, за 21. 08. 1954; бр. 278 за 1956; бр. 7 за 1961; 01- 173 за 1976. годину; Инвентар изложби Народног музеја у Чачку 1953-2002. године; *У Чачку се отвара завичајни Народни музеј*, „Чачански глас“ бр.363, 7. јули 1953, стр. 2; Милош Тимотијевић, *Библиографија Зборника радова Народног музеја I-XXX*, ЗРНИМ XXX, Чачак 2000, стр. 289-312; Nataša Milićević, *Lokalna istoriografija u časopisu "Zbornik radova Narodnog muzeja" u Čačku*, Tokovi istorije.

ћене.¹ До сада су једино публиковани резултати рекогносцирања Драгачева (општина Лучани).²

Археолошка ископавања спадају међу најзначајније активности овог одељења као најбољиначин прикупљања археолошког материјала и података. Вршена су самостално или у сарадњи са другим установама. Од првих археолошких ископавања 1956. године на локалитету Гротница у Гучи,³ ова врста делатности се обавља скоро сваке године.

Посебна пажња је посвећена истраживањима неолитских локалитета.

Праисторијске хумке су, као једна од карактеристика овог краја, истраживане од 1956. до 2000. године. Укупно је истражено 37 хумки. На основу резултата дугогодишњих археолошких истраживања се показало да се истражене хумке могу поделити на три концентрационе зоне: бронзанодопске хумке Драгачева и кабларског венца и на некрополе под хумкама халштатских култура у котлини Западне Мораве.

Велики је број истражених античких и средњовековних локалитета. Ова истраживања су често вођена у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе из Краљева.

Осим самосталних истраживања, археолошко одељење је сарађивало и на научно - истраживачким пројектима са Археолошким институтом из Београда. Почетком осамдесетих година је организован читав низ различитих пројеката: „Рекогносцирање југозападне Србије” под руководством Славенке Ерцеговић-Павловић; „Антички градови на територији региона Краљево” и „Истраживање средњовековних градова на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац” под руководством Милоја Васића, „Археолошка истраживања рударења на Руднику у праисторији, антици и средњем веку” под руководством Борислава Јовановића. Са Републичким заводом за заштиту споменика културе из Београда је организован пројекат „Археолошка истраживања простора цркве Богородице Градачке” под руководством Милке Чанак-Медић. Ова истраживања, у сарадњи са Музејем, наставио је Завод за заштиту споменика културе из Краљева 1999. године. Пројекат „Сахрањивање под хумкама у чачанском крају” је организован 1996. године, такође у сарадњи Археолошког института из Београда и Народног музеја у Чачку под руководством Лидије Никитовић.

1. Подручје општине Горњи Милановац од 1994. године, када је основан Музеј рудничко - таковог краја, више не улази у територију коју својим радом обухвата Народни музеј у Чачку.

2. Душанка Рапковић - Вучићевић и Милена Икодиновић, *Извештај систематског истраживања доњег Драгачева*, Зборник радова Народног музеја IV, Чачак 1973, 155 - 181; Исто, *Извештај систематског истраживања горњег Драгачева*, ЗРМ В, Чачак 1974, 177 - 195

3. М. Ђукчић: *Гротница у Гучи*, Старишар IX - X, Београд 1959, 375 - 376.

Археолошка истраживања су вођена у циљу стварања комплетне слике из претходних епоха на територији коју својим радом обухвата Музеј у Чачку. На археолошкој карти чачанског краја за сада једино недостају налазишта из млађег гвозденог доба.

Самосталне изложбе које је организовао Музеј у Чачку су: „Илирске хумке у Атеници”⁴, „Ко су Илири” (изведена у сарадњи са Народним музејом из Ужица), „Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају”⁵, „Неолит у западном Поморављу”⁶, а у сарадњи са колегама из других одељења Музеја у Чачку изложба „Богородичина црква на Морави”⁷. Такође, у галерији Музеја се организују гостујуће изложбе са археолошком тематиком.

Археолошку збирку чини материјал пронађен на досадашњим ископавањима, као и предмети набављени откупом, поклопи или случајни палази. Наши археолози су током пола века рада Музеја прикупили богату археолошку грађу, од које је издвојено као експонати инвентарисано 1639 предмета. Најзначајнији примерци ове збирке се налазе на сталној поставци Народног музеја у Чачку смештеној у конаку Јована Обреновића.

Резултати истраживања наших археолога углавном су публиковани у Зборнику радова Народног музеја у Чачку, а сарађују и са другим стручним часописима: Старинар, Гласник Српског археолошког друштва, Археолошка радионица, *Archeologia Jugoslavica*, Археолошки преглед, Гласник Српске академије наука и уметности.

Као признање за рад и достигнућа археолошког одељења, Народни музеј у Чачку је добио 1976. године повељу са плакетом од Савеза археолошких друштава Југославије.

Од 1982. године у Музеју ради археолог Лидија Никитовић, праисторичар. Исте године се запошљава и археолог Оливера Марковић, која се бавила средњовековном археологијом. Радила је до 1996. године. Њен рад наставља и употпуњује археолог Дејан Радичевић од 1999. до 2002. године. Од 2001. године у археолошком одељењу у Чачку ради и Катарина Дмитровић.

4. Иста, *Илирске хумке у Атеници*, каталог изложбе, Чачак 1960.

5. М. Икониновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, каталог изложбе, Чачак 1985.

6. Л. Никитовић, *Неолит у западном Поморављу*, каталог изложбе, Чачак 1992.

7. Р. Бојовић, О. Марковић, Д. Рајић, *Богородичина црква на Морави*, каталог изложбе, Чачак 1992.

Историјат археолошких истраживања

Досадашњим археолошким истраживањима нису регистровани палеолитски нити мезолитски локалитети, као ни случајни налази из ових најранијих праисторијских периода.

Најстарија археолошка налазишта на нашој територији припадају времену неолита, с тим што њихова концентрација није тако интензивна као на подручју Подунавља или Басена Велике Мораве. До сада је регистровано и сондажно истражено десет локалитета са свим неолитским периодима – од најстаријег неолита до последњих фаза винчанске културе.⁸ Археолошка истраживања су обављана на локалитетима Виногради у Риђагама, Пољчине и Баковача у Остри, Трсине у Горњој Горевници, Брег у Гучи, Аниште у Бресници.

За прелазни период неолита у енеолит могу се везати и ретко евидентирани остаци рударења, констатовани на подручју планине Рудник. У оквиру пројекта „Археолошка истраживања рударења на Руднику у праисторији, антици и средњем веку” на локацији Прљуша – Мали Штурац⁹ су истраживана праисторијска окна која се везују за овај период.

За енеолитски период се располаже оскудним подацима. Откривени материјал је из поремећеног слоја на локалитету Соколица у Остри.¹⁰

Бронзанодопски локалитети су интензивније заступљени. За ово праисторијско раздобље су карактеристичне некрополе под хумкама.¹¹ Уочене су три концентрационе зоне простирања ових хумки: Драгаче-

8. Л. Никитовић, *Археолошки локалитети саврејег неолита у околини Чачка*, Археолошка радионица 2, Параћин 1995, 25 - 31; Ista, *Poljčine - Ostra, The Neolithic of Serbia*, Archeological Research 1948 - 1988, Ed. D. Sreјović, Beograd 1988, 86 - 87; Ista, *Неолијтско насеље Виногради у селу Риђагама*, Археолошки преглед 3, Љубљана 1989; Ista, *Неолијтски локалитети Пољчине у Остри код Чачка*, ЗРНМ XXVI, Чачак 1996, 27 - 32; Ista, *Трсине, насеље винчанске и саварчевачке културе*, ЗРНМ XVII, Чачак 1987, 5 - 28; Ista, *Трсине, неолијтско насеље*, Археолошки преглед 2, Љубљана 1987, 41 - 42; Ista, *Резултати сондажног истраживања на локалитету Аниште у Бресници*, ЗРНМ XVI, Чачак 1986, 35 - 46; В. Богосављевић - Петровић, *Камена окресана индустрија са неолијтског насеља Трсине*, ЗРНМ XXI, Чачак 1991, 5 - 36.

9. Б. Јовановић, *Прљуша - Мали Штурац, праисторијски рудник бикра и жорског кристала на Руднику*, ЗРНМ XVIII, Чачак 1988, 5 - 12; В. Богосављевић, *Покрејни материјал са праисторијског рудника на Малом Штуруцу*, ЗРНМ XVIII, Чачак 1988, 13 - 35.

10. М. Стојић, *Праисторијска керамика са локалитета Соколица у Остри*, ЗРНМ XXX, Чачак 2000, 15 - 21.

11. М. Икодиновић, Babinjak, *Donja Kravarica - praistorijske humke*, Arheološki pregled 14, Beograd 1972, 46 - 47; Л. Никитовић, *Праисторијска хумка на Великом Пољу у Јанчићима*, ЗРНМ XXVI, Чачак 1996, 25 - 31; Ista, *Резултати ископавања праисторијске некрополе на локалитету Дубац у Јанчићима на Каблару*, ЗРНМ XXIХ, Чачак 1999, 5 - 24; М. Буквић, *Јанчићи - Равине, праисторијска хумка*, Старијар XI, Београд 1961, 237; М. Стојић, op. cit. ЗРНМ XXX, 15 - 21.

во, кабларски венац и котлина Западне Мораве. Посебна концентрација ових хумки у Драгачеву је позната у литератури под именом Марковица – Негришпори. У периоду 1956 – 1989, на подручју Драгачева и кабларског венца, систематским ископавањима је истражено 26 хумки у оквиру 12 некропола. Само су две некрополе у потпуности истражене: Ивково брдо у Крстацу и Бабињак у Доњој Краварици. Друга зона праисторијских хумки планинског подручја се може пратити кабларским венцем од села Рожаца преко Јанчића, Горње Добриње, Гојне Горе и даље према пожешком крају. На Каблару, у селу Јанчићима, се истраживало у више кампања на локалитетима Велико поље, Дубац и Равнинс. Насеобински материјал из периода бронзаног доба је до сада евидентиран на два локалитета: Слатина у Горњој Горевници и Соколица у Остри.

Налази из прелазног периода бронзаног у гвоздено доба заступљени су само у атару планинских села Остре и Вујетинаца.¹² Овом периоду припада и једна случајно пронађена остава бронзаних гривни из села Горњи Бранетићи¹³ на територији општине Горњи Милановац.

Некрополе халштатског периода су формиране у котлини Западне Мораве.¹⁴ Седмдесетих година, у току три кампање су ископане хумке на локалитету Гушевац у Мрчајевцима. У оквиру пројекта „Сахрањивање под хумкама у чачанском крају” истраживања су вршена на локалитетима Аде у Пријевору и Лугови – Бент у Мојсињу. У Мојсињу је истражено пет хумки у времену од 1997. до 2000. године. Ово налазиште је значајно по гробовима раног гвозденог доба (хоризонт калакача). Од изузетног значаја је откриће некрополе у Атеници. Истражене су две кнежевске хумке датоване у VI – V век пре н.е.. Ове хумке се издвајају својом монументалношћу, гробним и ритуалним објектима,

12. Л. Никитовић, *Праисторијски локалитети Велика Бајина у Вујетинцима код Чачка*, ЗРHM XX, Чачак 1990, 47 - 54; М. Стојић, *op. cit.* ЗРHM XXX, 15 - 21.

13. Л. Никитовић, *Две бронзане гривне из Горњих Бранетића*, ЗРHM XXII/XXIII, Чачак 1992/1993, 23 - 26.

14. Иста, *Налазишта гвозденог доба у околини Чачка*, ЗРHM XXVII, Чачак 1997, 5 - 24; М. Стојић, *Локалитети Гушевац у Мрчајевцима*, ЗРHM XXVII, Чачак 1997, 27 - 36; М. Стојић - Л. Никитовић, *Ада у Пријевору код Чачка*, *Starinar XLVII*, Београд 1996, 205 - 212; Л. Никитовић, *Праисторијска хумка на локалитету Аде у селу Пријевору*, ЗРHM XXX, Чачак 2000, 5 - 14; Л. Никитовић, Р. Васић, М. Стојић, *The mound necropolis Lugovi-Bent in Mojsinje - excavations in 1997*, *Starinar XLVIII*, Београд 1997, 123 - 132; Л. Никитовић, *Ископавања на локалитету Лугови - Бент у Мојсињу за 1998. годину*, ЗРHM XXVIII, Чачак 1998, 11 - 13; Р. Васић, *Фибуле из Мојсиња*, ЗРHM XXVIII, Чачак 1998, 15 - 19; М. Буквић, *Илирске хумке у Атеници*, каталог изложбе, Чачак 1960.; М. Буквић, Б. Јовановић, *Illyrian Princely Tombs in Western Serbia. Archeology*, Vol. 19, No. 1, 1966, 43 - 51; М. Буквић, Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Атеници*, Чачак 1966; Исти, *Illyrian Princely Necropolis at Atenica*, *Arch. Jugosl.*, VI, Београд 1966, 1 - 25; Р. Васић, *Прилози проучавању Атенице*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 5 - 21.

као и богатим и разноврсним прилозима стране производње. Значај открића хумки у Атеници превазилази локалне оквире, а материјал заузима једно од најважнијих места на сталној археолошкој поставци у Народном музеју у Чачку.

Насеља старијег гвозденог доба су углавном градинског типа.¹⁵ На територији општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани сондажно су истражене четири градине: Соколица у Остри, Градина на Јелици, Градина у Вучковици и Јеринин град у

Горњој Црнући које су, између осталог, садржавале керамички материјал типа басараби. Евидентирана су и два насеља равничарског типа у долини Западне Мораве, али до сада нису истраживана.

Највише података о античком периоду је добијено захваљујући пројекту „Истраживање античких градова на подручју региона Краљево”. Рекогносцирањима и ископавањима око Чачка регистровано је 11 античких локалитета, од којих су неки систематски, а неки сондажно испитани.¹⁶ Заштитним ископавањима црквене порте у Чачку, дворишта Народног музеја у Чачку, као и грађевинским радовима на ширем подручју града, откривено је више архитектонских целина, тако да се може претпоставити да је у IV веку овде постојало значајније насеље. У центру Чачка су откривене римске терме из III – IV века. Истраживања су имала заштитни карактер, јер је локалитет био угрожен грађевинским радовима. Након обављених ископавања, терме су конзервирани и презентоване јавности. У чачанском насељу Бељина су ископане римске терме из III – IV века за које се претпоставља да су припадале једној вили. Око 300 метара источно од ових терми, у порти цркве Успенија Пресвете Богородице, током прошле године се отпочело са истраживањима још једног античког објекта. У долини Западне Мораве и њених притока, као и на побрђу откривени су остаци вила рустика, од којих су истражене виле на локалитетима: Питомине у Пријевору, Палучке у Дучаловићима, Дубље у Горњој Горевници.

У оквиру пројекта „Средњовековни градови на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац”, истражено је седам лока-

15. Л. Никитовић, *Налазишта гвозденог доба у околини Чачка*, ЗРМ XXVII, Чачак 1997, 5 - 24; Б. Анђелковић, *Пристипоријски налаз са локалитета Јелица - Градина*, ЗРМ XVIII, Чачак 1988, 81 - 85; М. Стојић, *op. cit.*, ЗРМ XXX, 15 - 21.

16. О. Вукадин, *Археолошка ископавања црквене порте у Чачку*, Богородица Градачка у историји српског народа, Чачак 1993, 99 - 104; М. Васић, *Касноантичка налазишта у Чачку и околини*, Богородица Градачка у историји српског народа, Чачак 1993, 9 - 16; Р. Станић, *Делатност Завода за заштитну споменика културе из Краљева од 1965. до 1975. године*, Рашка бањина 1, Краљево 1975, 33; Детаљније о конзерваторским радовима види: Р. Прокић, *Римске терме у Чачку*, Рашка бањина 1, Краљево 1975, 167-178; М. Васић, *Римске терме у Бељини*, ЗРМ XIII, Чачак 1983, 5 - 18.

литета градишког типа: Градина на Јелици, Јеринин град у Горњој Црнући, Соколица у Остри, Стојковића градина у Вичи, Градина у Вучковици, Град у Лису и Тријеска код Горњег Милановца.¹⁷ Време њихове изградње се може довести у везу са тзв. обновом лимеса у време византијског цара Јустинијана (VI век). Један од најважнијих раносредњовековних локалитета код нас је Градина на Јелици, за коју се сматра да је била већи црквени центар и настањена великим бројем становника. Ископавања су започета 1984. године под руководством Михаила Милинковића и уз мање прекиде обављају се до данас. Истражен је само мањи део утврђења у оквиру којег су евидентирани остаци бедема, кула, капија, пет базилика, резиденцијалних грађевина, скулптура, фресака... Уз археолошка истраживања Градине на Јелици врше се и конзерваторски радови. Археолошки радови на Градини у Лису настављени су од 2000. године.

Локалитети са средњовековним насеобинским материјалом на нашој територији су малобројни. Значајан је локалитет Кулина у Рошцима на коме је нађено доста материјала из X – XI века.¹⁸ Локалитет је смештен на тешко приступачном терену у Овчарско-кабларској клисури и само је делимично истражен. Вероватно се ради о утврђеном насељу.

У склопу систематских истраживања простора око чачанске цркве откривен је и малобројни материјал из X – XV века. Досадашњим радовима још увек није утврђено време настанка цркве.

Рекогносцирањима на територији коју обухвата Народни музеј у Чачку, регистрована су места која носе називе „Грчко“, „Мађарско“ или „Јидовско“ гробље. Овде се ради о некрополама чија се старост може сместити у период средњег века, а била су у употреби све до по-

17. М. Милинковић, *Градина на Јелици*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 47 - 60; Исти, *Археолошка истраживања Градине на Јелици 1987. и 1988. године*, ЗРHM XVII, Чачак 1987, 61 - 80; Исти, *Археолошка истраживања Градине на Јелици у 1989. и 1994. године*, ЗРHM XXIV, Чачак 1994, 49 - 59; Исти, *Die Gradina auf dem Jelica - Gebirge und die Fruhbyzantinischen befestigungen in der Umgebung von Čačak, Westernserbien*, Antiquite Tardive 3, Paris 1995, 227 - 247; Е. Гавриловић, *Налази ствакла са Градине на Јелици*, ЗРHM XVIII, Чачак 1988., 87 - 102; М. Милинковић - Н. Лудајић - С. Поповић, *Резултати истраживања вицеслојног налазишта на локалитету Јеринин град - Горња Црнућа код Горњег Милановца*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 81 - 93; О. Марковић-М. Петрашиновић - В. Михајловић, *Резултати сондажних истраживања локалитету Стојковића градина у Вичи*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 67 - 73; М. Петрашиновић - Н. Лудајић, *Сондажна истраживања вицеслојне градине у Вучковици код Гуче*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 75 - 80; М. Милинковић, *Рановизантијско утврђење на Лишкој Тави код Гуче*, ЗРHM XVI, Чачак 1986, 61 - 66; Исти, *Средњовековно утврђење на Тријески код Горњег Милановца*, ЗРHM XVIII, Чачак 1988, 131 - 136.

18. О. Вукадић, *Археолошка истраживања на локалитету Кулине код Кабларом*, Радика бипетина 2, Краљево 1980, 167 - 174; О. Марковић, *Керамика X и XI века са локалитету „Кулине“ у Рошцима*, ЗРHM XXII/XXIII, Чачак 1992/1993, 27 - 32.

четка XIX века. Приликом истраживања праисторијске хумке на локалитету Гушевац у Мрчајевцима откривена је средњовековна некропола на редове укопана у хумке са старијим и млађим хоризонтом сахрањивања.¹⁹ Римске терме у центру Чачка су такође послужиле за сахрањивање у средњем веку.²⁰

Од већег броја забележених топонима „Црквина”, на само неколико су пронађени архитектонски остаци – у селима Доња и Горња Горевница, Атеница, Трнава, Виљуша, Котража и Горачићи.²¹ Систематски су истражене, заједно са деловима некропола, црквине у Виљуши, Горњој Горевници и Трнави. У оба случаја ради се о мањим, једнобродним црквама са остацима живописа, изграђеним у предтурско време. У селу Трнава је, поред црквеног објекта, нађена и јама са насеобинским материјалом из XIV – XV века.

Планина Рудник је истраживана у оквиру вишегодишњег пројекта „Истраживање рударства на Руднику у праисторији, антици и средњем веку”. Сондажно и систематски је истражено више средњовековних локалитета: Миса, Градови, Острвица, Тријеска, Горња Црнућа.²² Испитана су и рударска окна на Малом Штурцу.²³ У атару села Мајдан²⁴ откривене су и истражене четири средњовековне цркве које се датирају у XIV – XV век.

Катарина Дмитровић

19. Д. Радичевић, *Средњовековно српско гробље на локалитету Гушевац у Мрчајевцима*, ЗРМ XXX, Чачак 2000, 61 - 109.

20. Исти, *Средњовековна некропола на локалитету Терме у Чачку*, ЗРМ XXXI, Чачак 2002, у штампи.

21. О. Марковић, *Остаци средњовековних сакалних објеката у чачанском крију*, ЗРМ XXV, Чачак 1995, 33 - 43; Иста, *Средњовековна црква у Горњој Горевници*, Гласник Српског археолошког друштва 6, Београд 1990, 150 - 153; Иста, *Остаци средњовековне цркве у Трнави*, ЗРМ XXI, Чачак 1991, 37 - 47; О. Вукадић - Д. Минић, *Црквина у селу Виљуши код Чачка*, Рашка баштина 2, Краљево 1980, 303 - 304.

22. Д. Минић, *Цамија Миса у Руднику*, Рашка баштина 3, 227 - 235; М. Милинковић, *Средњовековно ушврћење на Тријески код Горњег Милановца*, ЗРМ XVIII, Чачак 1988, 131 - 136; М. Милинковић - Н. Лудајић - С. Поповић, *Резултати истраживања вишеслојног налазишта на локалитету Јеринин брод - Горња Црнућа код Горњег Милановца*, ЗРМ XVI, Чачак 1986, 81 - 93.

23. Д. Мркобрад - Д. Богосављевић, *Истраживања средњовековног рударства и металургије на Руднику*, ЗРМ XVIII, Чачак 1988, 37 - 56.

24. Д. Мадас, *Резултати сондажних археолошких истраживања средњовековних локалитета у селу Мајдан на Руднику*, Рашка баштина 3, Краљево 1988, 205 - 219.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ

Прича о постању одељења за историју почиње активностима на прикупљању музејских предмета о савременим историјским збивањима и бригом о деценијским и полудеценијским јубилејима Другог светског рата. Према „Правилнику о раду и организацији Народног музеја” ови послови су спадали у делокруг историјског НОБ одељења. Сав остали музејски материјал, од неолита до новог века, поверен је археолошко-историјском одељењу, које је имало и етнографску збирку. И док са доласком првог археолога бригу о најстаријој прошлости преузима школован кустос, историјска грађа ће га још дуго чекати, без обзира што је приликом оснивања истакнута намера проучавања прошлости чачанског краја, као циљ с којим се установа формира.

Далека традиција да се у господар Јовановом конаку некада чувао један топ и његова застава, продужена је прикупљањем оружја чланова ове владарске породице. Категорији даровног оружја припадале су две кубуре Танасија Симића и сабља Трифуна Новаковића, добијени од кнеза Милоша Обреновића. Узбуђење с којим су овакве реликвије примане учинило је да је дуго остало неразјашњено да ли је једна сабља из конака у Брусници припадала Милану или Јовану Обреновићу. У значајне аквизиције овог периода спада и устаничко оружје Рисима Рисимића из Зеока и Лазара Стоврага из Бањице. Један век касније вођеним ратовима припадале су сабља, коју је као генерал Степа Степановић у марту 1913. примио од Шукри-паше приликом предаје Једрена као и изузетни примерак сабље са гравираним сечивом, затечен са осталом опремом поред погинулог мајора Михаила Гавровића код Сурчица 1914. године. Неупоредиво бројнији материјал (573 предмета у време оснивања) имало је историјско НОБ одељење, али се он састојао углавном од фотографија и архивске грађе, док су се оружје и реалије спорадично појављивали. Када је после отварања прве музејске поставке престала хонорарна служба професору Драгомиру Поповићу, који је у четири свеске педантно написао све музејске предмете, бригу о целокупној историјској грађи преузели су археолози и етнологзи. Оригинални предмети из Другог светског рата, карте и неколико копија, пописани су у посебној инвентарској књизи, која се завршавала редним бројем 93. Старијем историјском материјалу није признато основно својство, па су декорације и оружје укључени у етнографско одељење. Нејасна концепција развоја одељења за историју огледа се у уступању збирке докумената, штампе и ретких књига Историјском архиву у Чач-

ку. Када на изложбама више није било интересантно ни учесницима догађаја да пролазе испред својих ликова, било је јасно да је историчар неопходан за даљи развој музеја, али музејски савет проценио је да би било најбоље да се за те послове прими историчар уметности и води још неке збирке. Тек 1966. одељење за историју је у личности Миодрага Лазаревића (Чачак 1931– Чачак 1996) добило првог кустоса. Пет година проведених у музеју обележио је учешћем у покретању „Зборника радова Народног музеја”, изузетним смислом за педагошки рад и истраживањем грађе за период између два светска рата у Архиву Босне и Херцеговине у Сарајеву.

Прекретницу у развоју одељења за историју представља долазак историчара Теодосија Вукосављевића (Љубић 1931 – Чачак 1996) за кустоса 1972. године. Полет у раду на прикупљању музејских предмета из првих година по оснивању био је заборављен, тако да се морало кренути испочетка. Напоредо са теренским радом, отпочело је инвентарисање и реинвентарисање целокупног материјала, али тако да се после десетак година показало неопходним спајање три инвентарске целине (чачански крај до 1918, збирка фотографија, раднички покрет и НОБ) и уписивање у један регистар културних добара. У раду на прикупљању предмета дуго се задржала цакса рада са по неким повереником на терену, јер се само преко њих стизало до одсељених Чачана и драгоцених предмета. Новим аквизицијама формираше су изузетно вредне целине, које покривају историју Десетог пешадијског пука у ратовима 1912-1918. и Друге пролетерске бригаде 1942-1945. Понекад је усклађивање искрених настојања одељења за попуну збирки и оданости власника предмета породичној традицији трајало годинама. Када завичајне симпатије нису биле довољне да предмет врате у Чачак, скромне могућности за откуп претварале су историчара у сведока нестанка сопственог открића. Ипак, непосредни резултати били су видљиви већ у сталној поставци из 1974, у чијем дводелном концепту је и даље једна половина простора припадала радничком покрсту и НОБ-у. Физички одвојене целине, приземље и спрат, раздвајао је и методолошки приступ обликовању експозиције, па је савремена историја била сива због фотографија и мање привлачна публици и поред допуна и измена, како би се ускладио сликовни, документарни и тродимензионални материјал. Великих успеха у иновирању ове целине није било и из разлога што је други део скромног фонда био изложен у „Музеју револуционарне омладине чачанског краја”.

Седамдесетих и осамдесетих година прошлог века није била напуштена пракса приређивања изложби поводом историјских јубилеја, али оне уместо пригодних постају студијске. Сем Чачка, најчешће су гостовале само у суседним варошима Гучи, Ивањици и Горњем Милановцу. Изузетак је изложба „Пуковник Драгутин Гавриловић”, која је после гостовања у Народном музеју у Крушевцу (1990), на позив Музеја града Београда била постављена у дворани уједињења Крсмаповићеве куће на Теразијама (1991). Нажалост, сасвим ретко штампани су каталози да би их сачували од пролазности и заборављавања. Резултат ове и низа изложби са темама из ратне историје сабрани су у уједначену причу о чачанском крају у устанцима и ратовима XIX и XX века у сталној поставци 1996. Спрат господар Јовановог конака и даље је физичка и тематска целина и због околности да смо ненавикнути на музеолошко промишљање друштвене историје. Пред нашим очима је још увек романтичарски сан о старом Чачку, без много познавања грађанског друштва, које је оставило врло дубоке трагове у његовој прошлости. озбиљан помак у овом правцу била је изложба „Општина Чачак и њени председници 1918-1941”, после чега је уследио низ студија и чланака о граду уочи Другог светског рата.

Одељење за историју чува грађу од XIV до XX века. Има око 5000 предмета. Најбројније су збирке фотографија, декорација, оружја и војне опреме, униформе, књига и некњижног материјала, архивске грађе, савремених повесља, реалија и др. Битке и јунаци били су главна област интересовања, па се у збиркама налазе предмети кнеза Милоша Обреновића, господара Јована Обреновића, принца Ђорђа Карађорђевића, војводе Степе Степановића, војводе Петра Бојовића, генерала Косте Протића, пуковника Драгутина Гавриловића и др. Темама друштвене историје припада заоставштина свештеничке породице Поповић из Јежевице, коју чини библиотека, уметнички предмети, архивска грађа и фотографије. Изузетно откриће представља 250 старих и ретких књига из периода између 1519 и 1867. године, што потпуно мења слику културног живота српске вароши XIX века.

Посебну целину чини нумизматичка збирка. Састоји се од античких и средњовековних остава, случајних налаза и савременог новца. Одмах по оснивању музеја откупљена је остава римског новца из II-III века, пронађена у селу Горачићима (109 комада), и део оставе српског средњовековног новца (15 комада) и накита из XIV века из Коштуница. Налаз византијског чанкастог новца из друге половине XII и почетка XIII века (126 комада) потиче из Заблаћа. Појединачним комадима

најзаступљенији је новац Србије, Црне Горе и Југославије XIX и XX века.

Систематски рад на обради збирки и припремању изложби одвијао се и кроз истраживачки рад у архивима и библиотекама, тако да је прикупљен велики фонд помоћног музејског материјала. Неке музеолошке теме обрађене су као каталог изложбе, студија или чланак и књига на исту тему. Кустоси одељења за историју су своје прилоге најчешће објављивали у „Зборнику радова Народног музеја” и редовно учествовали у раду његове редакције. Поред тога сарађивали су у најугледнијим часописима: „Balcanica”, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор”, „Историјски часопис”, „Istorija XX veka”, „Vojnoistorijski glasnik”, „Годишњак града Београда”, „Годишњак за друштвену историју” и др. Учествовали су на великом броју научних скупова са врло садржајним рефератима.

Одељење за историју организовало је неколико научних скупова, ослањајући се пре свега на резултате рада на истраживању тема из локалне историје. Осам векова чачанске цркве окупило је кустосе одељења за археологију, историју и историју уметности око велике изложбе „Богородичина црква на Морави”. Археолошка грађа са овог локалитета, ризица, сликовни и писани извори били су део експозиције и предмет разматрања на научном скупу „Богородица Градачка у историји српског народа” (1992), на коме је прочитан велики број вредних прилога за историју Чачка. Поводом стодвадесетогодишњице ратова за ослобођење и независност о резултатима својих истраживања говорили су два дана у Чачку и Ивањици најугледнији историчари на тему „Ибарска војска у српско-турским ратовима 1876-1878. године” (1996). Три мања скупа била су посвећена Хаџи-Продановој буни (1989), Гораичићкој буни (1993) и улози Ранка Тајсића у политичком животу Србије (1993). Ипак великих истраживачких подухвата није било иако се размишљало о једном биографском лексикону знаменитих Чачана XIX и XX века и историји Чачка.

У развоју одељења за историју учествовале су три генерације кустоса. Неуморно су радили на прикупљању предмета, формирању збирки, изради музеолошке документације, припреми изложби и били истрајни у својим истраживачким интересовањима. Историчар Радивоје Бојовић дошао је у одељење 1981. Утемељио је низ збирки везаних за друштвену и ратну историју и великим аквизицијама обезбедио им вр-

1. Архив Народног музеја, Чачак, 1952-2002; Р. Бојовић, *Народни музеј Чачак*, Енциклопедија српске историографије, Београд 1997, стр. 238-239.

ло угледно место у музејским фондovima Србије. На студијском боравку у Руској академији наука био је 1988. Бави се историјом Србије и руско-српским везама у XIX веку. Истраживао је у архивима и библиотекама у Москви, Кијеву, Харкову, Загребу, Београду и др. Заједно са њим у музеју је провео кратко време Слободан Невољица, кустос-историчар, иза кога је остао велики фонд предмета омладинских радних акција. Проучавање савремене историје наставио је историчар Милош Тимотијевић 1997. Истраживачким активностима на темама Другог светског рата синхронизовао је рад са Историјским архивом кроз заједничку реализацију монографије „Затамњена прошлост” посвећене равногорском покрету чачанског краја. Његово бављење историјом Југославије није оставило неуоченом ниједну од друштвених појава и погреса последњих деценија у збиркама које настају.

Радивоје Бојовић

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ

Први „Правилник о раду и организацији Народног музеја” није предвидео постојање одељења за историју уметности. Ипак, у археолошко-историјској грађи одмах по оснивању појављују се први уметнички предмети. Откупљена су два портрета Милоша Обреновића рађена по оригиналима Уроша Кнежевића (заоставштина породице Обрадовић из Чачка) и Павела Ђурковића (из конака Симе Милосављевића Паштрмца у Крагујевцу).

Број уметничких слика се 1956. године увећао на 39, захваљујући откупу са изложби. Већ тада се размишљало о отварању „Музеја Надежде Петровић”. Музеј је 1961. године издвојио из своје збирке дела савременог сликарства за оснивање Уметничке галерије.¹

Формирање уметничког одељења текло је поступно, упоредо са оснивањем Народног музеја. Слике, скулптуре, иконе и предмети примењене уметности добављени су од појединаца, разних установа и других дародаваца, најчешће откупом или поклоном.

Посебан подстицај попуњавању уметничких збирки представљао је долазак првог историчара уметности у Музеј, Милована Вуловића. Дужност кустоса преузео је 1961. године. Г-дин Вуловић је имао значајну улогу у оснивању и раду овог одељења. Убрзо је постао директор и на том месту остаје све до 1996. када одлази у пензију.

1. Архив Народног музеја, Чачак, 1952-2002.

Од 1964. године у Музеју ради Душанка Ранковић-Вучићевић, историчар уметности (1932–1977), која проучава средњовековну материјалну културу. Њена истраживања, изведена самостално или у сарадњи са другим колегама Музеја или институција, дала су смернице развоја одељења. Тада је започело систематско прикупљање експоната ликовне и примењене уметности.

До формирања завода за заштиту споменика културе у Краљеву 1965, одељење за средњовековну материјалну културу и уметност, како се у почетку звало, бавило се заштитом културно-историјских споменика. Међу веће подухвате убрајају се превентивни заштитни радови на манастиру Вујну и цркви Св. Николе у Лежевици, затим на реконструкцији куће оцаклије у Чачку и конаку Јована Обреновића, конзервацији фресака у манастиру Никоље и конзервацији фресака и архитектуре у манастиру Благовештење.

У сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе у Краљеву снимљени су основе, пресеци, изгледи фасада са детаљним уцртавањем прозора, врата, балкона и орнаменталних украса на најзначајнијим објектима.

Од 1978. године у Музеј се запошљава Ангелина Фолгић-Корјак, историчар уметности, која истражује уметност XVIII и XIX века на овој територији. Већ 1985. прелази у Музеј примењене уметности у Београду. Њен рад наставља и употпуњује историчар уметности Делфина Рајић.

Основни задатак овог одељења је евидентирање, обрада и проучавање уметности XVIII и XIX века на нашем подручју путем систематских рекогносцирања, стручне обраде материјала, сређивања документације, заштите, оснивања збирки, као и публиковања добијених резултата.

Осим самосталних истраживања, уметничко одељење је сарађивало и на научно-истраживачким пројектима. Почетком осамдесетих година, у сарадњи са Републичким заводом за заштиту споменика културе СР Србије, организован је пројекат „Историјско уметничко истраживање ликовног стваралаштва XIX века на територији општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани”. Прикупљени су подаци о ауторима и делима сликарства, скулптуре и архитектуре, ради хронолошке систематизације, атрибуције и процене уметничких вредности ових мало познатих дела ликовног стваралаштва XIX века у овом делу Србије.

Резултати истраживања наших историчара уметности углавном су публиковани у Зборнику радова Народног музеја у Чачку. Такође су

објављивани и у другим стручним часописима: Зборнику за ликовне уметности Матице српске и Зборнику радова Народног музеја у Београду.

У оквиру истраживачког рада уметничког одељења посебна пажња посвећује се прибављању музејског материјала, предмета, фотографија и архивалија који треба да, кроз поједине изложбе и поставку, допринесе даљем проучавању културно-историјске прошлости чачанског краја. Прибављена културна добра, музеолошки стручно обрађена и заштићена, презентирају се јавности преко повремених тематских изложби, стручних радова, публикација и на друге начине.

Фонд музејског материјала уметничког одељења послужио је бројним корисницима за писање научних и стручних радова, а коришћење и на тематским изложбама других музеја, за илустрацију новинских чланака и за друге сличне потребе.

Уметничко одељење има одсек ликовних уметности (збирке: иконе, грађанско сликарство, вајарска дела, цртежи, графика) и одсек примењених уметности (збирке: стакло, порцелан, уметнички обрађен метал, намештај, тканина). Изузетна је по свом значају и броју збирка од око двадесетак икона насталих у распону од XVII до друге половине XIX века. Прикупљене су без јасне концепције, тако да ова целина делује разнородно. Већи део чине иконе зографског периода српског сликарства, тј. триптиси или делови триптиха XVIII и XIX века. По сликарском поступку, иконографским решењима и избору тема, заједничка одлика свх је да су рађене у духу традиције касновизантијског сликарства. Триптихе, мале кућен преносне олтаре, карактеришу сведене форме, редукована скала боја, јак графицизам и мала сликарска знања. Група руских икона, занатски је изузетно коректно урађена. Квалитетом израде издваја се веома декоративно урађена икона Св. Николе. Другу групу чине иконе домаћих иконописаца, различитог уметничког квалитета. Јанко Михаиловић Молер, његов син Сретен Протић, Живо Павловић, молер пожаревачки, неуморни и плодни иконописци XIX века представљени су са више дела. Ова збирка не поседује примерке старије од XVII века, јер су због трошног материјала најстарије иконе које су морале постојати у околним манастирима и црквама нестале у многим пожарима и похарама.

Од предмета који припадају уметничком одељењу, а налазе се на сталној музејској поставци, изузетан значај има икона Апостоли (део деизисног чина) донет из цркве у Миоковцима која представља значајан примерак иконописа прве половине XVII века. Рукописно јеванђе-

ље на пергаменту из цркве у Жежевици, ретка је сачувана књига из XIV века на овој територији. У Музеју се налазе значајни примерци графика из XVII и XVIII века, дуборезна матрица са ликовима светитеља и Богородице из друге половине XVIII века, затим плаштанице-антиминси: патријарха Арсенија Чарнојсвића из 1692, Арсенија IV Јовановића Шакабенте из 1743. и Синесија Живановића из 1756. године.

Међу ретким радовима портретске уметности налази се и портрет владике Никифора Максимовића из 1846. године, рад Живка Павловића. Ту су и портрети Стајке и Обрада Лазовића, кафеџије из Чачка, дела Стевана Никшића Лале. Портрети Лазовића ретки су сачувани радови профаног сликарства друге половине XIX века на овом терену.

Фонд уметничких слика чине две целине. Првој припадају дела истакнутих уметника: Павела Бурковића, Уроша Кнежевића, Живорада Настасијевића, Бранка Шотре. Другу, знатно већу целину чине дела сликара који су живели и стварали у Чачку и чачанском крају као што су: Никола Зега, Живан Вулић, Светислав Жорић, Драган Ђирковић. Они су стварали интелектуалну климу и публику за одблеске нових уметничких искустава која су се рађала у Европи и стизала до наших крајева. Посебно треба истаћи и скулптуре „Наука и уметност”, „Сава”, „Карађорђе”, дела Ђорђа Јовановића, познатог српског академски образованог вајара.

На сталној поставци Народног музеја налази се и део ризнице цркве Вазнесења Христовог у Чачку, који је посебно значајан за историју града. Предмети хришћанског култа представљени су као целина, па су се отуда једно уз друго нашле иконе, црквени сасуди и утвари, богослужбене књиге.

Самостално, или у сарадњи са другим музејима, организован је велики број изложби путем којих се шира јавност упознаје са културном историјом чачанског краја. Сарадњом са другим музејима, дат је допринос бољем упознавању културно-историјског блага нашег народа. Тако се 1983. године започело са презентацијом развоја српског сликарства XIX века кроз уметничке правце у сарадњи са Народним музејом у Београду.

Богатство музејских фондова приказује се и преко повремених тематских изложби, од којих су најзначајније: „Чачак и Чачани у делима ликовне уметности”, реализована 1990, а исте године и „Ризнице овчарско-кабларских манастира”. У сарадњи са колегама из других одељења Музеја у Чачку, организована је изложба „Богородичина црква на Морави”, 1992. године. „Црква Св. Николе у Жежевици”, реализована је

1994, „Архитектонско наслеђе Чачка”, 1997, а „Иконе чачанског краја XVI–XIX век”, 2001. године.

Од 1983. до 2002. године реализовано је 19 дечјих мајских ликовних салона. Ова манифестација сваког маја представља најуспешније радове настале у току године у школама са територије општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац. Концепција салона као изложбе дечјег стваралаштва у области ликовне и примењене уметности била је да покаже достигнућа практичне ликовне педагогије и буде стимуланс странијем и студиознијем раду на изналажењу нових средстава и метода за учвршћење и богаћење ликовно-педагошке праксе.

Снимљена су и два научно-документарна филма о манастиру Никољу и овчарско-кабларским манастирима. Архитектонска вредност ових здања, значајна живописна заоставштина, а нарочито преписивачка активност монаха, која је била једна од ретких културно-просветних делатности тога доба, говоре о њиховом значају. За сценарио филма, поред истраживања аутора, коришћени су бројни радови објављени у научним часописима и периодици.

Делфина Рајић

ЕТНОЛОШКО ОДЕЉЕЊЕ

Још од формирања Народног музеја 1952.г. значајно место и незамењиву улогу имало је и одељење за етнологију. Прикупљање предмета везаних за народну културу и народни живот жеља је многих Чачана још много година пре званичног отварања музеја. Након отварања музеја етнолошки предмети су почели стизати великом брзином. Прве предмете у улазну књигу увео је Драгомир Поповић, а први етнолог у музеју био је Слободан Санадер. Предмети су стизали у музеј делом откупом а делом поклоном, како у самом музеју тако и на терену.

Највећи број предмета у музеј је доспео раних седамдесетих година. Тада је музеј повео једну јако значајну акцију, коју су проpratили тадашњи локални медији, да поштоваоци старина, традиције, лелог народног живота, поклоне музеју или пак понуде на откуп, све предмете које поседују, а који ће својим изгледом, орнаментиком и функцијом моћи посведочити о давно прохујалим временима.

Знајући да је етнологија наука о култури народа, о њеној традицији, прошлости, садашњости, па и будућности, као и њиховој свеукупној симболици, свима је јасно колику улогу и општи социјални, друштвени

и духовни значај има, како на свим, тако и на овим нашим, чачанским, односно моравичким просторима. Етнологија је свуда присутна, прати људску цивилизацију, од најранијих почетака па до дана данашњег, као и будућих времена које донекле можемо предвидети или претпоставити. Од самог рођења етнологија улази у душу човека, везује га за његове праисторијске корене и сеже у будућност човечанства.

Етнолошко одељење је још у најранијим годинама формирања музеја успоставило чврсту, веома богату и корисну сарадњу, са својом матичном установом, са Етнографским музејем у Београду. Та сарадња је већ у априлу 1958. године учвршћена првом заједничком изложбом: „Наш народни накит”. Сарадња између ова два музеја је текла у континуитету све до дана данашњег.

Доласком у музеј етнолога Невенке Бојовић, етнолошко одељење добија стручну, научну и крајње професионалну конотацију. Уследило је детаљно сређивање збирки, стручна обрада сваког затеченог предмета у музеју, неопходна заштита и конзервација предмета, рекогносцирање чачанског, горњомилановачког, драгачевског и ивањичког краја, даноноћно прикупљање нових предмета и њихово спашавање од пропадања и заорава.

Тако су из године у годину збирке постајале све богатије, разноврсније и свеобухватније, а подаци забележени на терену, непроцењиво богатство и вредни документи угледали научну и стручну светлост у бројним етнолошким насловима, како у Зборнику радова Народног музеја у Чачку, тако у бројним другим стручним часописима.

Од септембра 1977. године, изложбом: „Народни вез из збирке музеја”, почиње дуги низ стручних етнолошких изложби етнолога Невенке Бојовић. Тај низ настављен је 1978. г. изложбом: „Народна орнаментика дрвета”, па даље преко бројних изложби: „Вез на народној ношњи”, 1980. г., „Етнографска поставка у Кушића хану у Ивањици”, 1981. г., „Ткање, плетење и вез”, 1981. г., „Стари занати у Чачку”, 1982. г., „Етнографска поставка Гадића куће у Доњем Душцу”, 1985. г., „Стари ивањички занати”, 1985. г., „Градска ношња у Чачку током деветнаестог и почетком двадесетог века”, 1986. г., „Дечје забаве у Чачку”, 1988. г., „Етнографско наслеђе региона Краљево”, у сарадњи са музејем у Краљеву и Крушевцу и Домом културе у Врњачкој Бањи, 1989. г., „Филимарство западног Поморавља”, 1991. г., преко сталних етнолошких поставки „Градска кућа”, 1992. г., „Конак Сретена Чолића”, 1994. г., као и изложба „Орнаментика надгробних споменика”, 1995. г.

Етнолошко одељење је у току свога рада реализовало и изложбе: „Стара драгачевска свадба” 1992. г., „Чарапе и назувице”, 1996. г., „Крст у народној орнаментици”, 2000. г. као и изложбу: „Вода у народној традицији”, 2001. г., аутора Снежане Шапоњић-Ашанин. Изложбе: „Орнаментика на надгробним споменицима”, и „Чарапе и назувице” су представљене и београдској публици у галерији Етнографског музеја.

Веома богат и крајње стручан рад Етнолошког одељења добија на значају, стручности, професионалности, озбиљности и његовим учешћем у већем броју научних пројеката. Поменићу: „Прикупљање грађе за етнолошки атлас Југославије”, из 1960. г. Исте године од 14 до 16. априла, у Чачку је одржано Саветовање о проблемима заштите етнолошких споменика, организовано иницијативом Савезног института за заштиту споменика културе. 1978. г. Етнолошко одељење Народног музеја у Чачку, стручном обрадом исхране и привреде, узима учешће у прикупљању грађе за монографију: „Доње Драгачево” у сарадњи са ЕИ САНУ из Београда. Пројекат „Култура, традиција, етнографско наслеђе и народна радиност” у времену од 1982. г. до 1985., г. објединила је кустосе етнологе из Чачка, Краљева и Крушевца. Ова сарадња резултирала је заједничком изложбом: „Билимарство Западног Поморавља”, 1991. године.

У сарадњи са Етнографским музејем из Београда, од 1982. г. до 1987. г., успешно је рађено на пројекту: „Етнолошка истраживања општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац”. Од 1997. г. у сарадњи са ЕИ САНУ, започео је рад на научном пројекту: „Етничке и етнолошке одлике становништва Србије-подјеличка села”. Рад на овом пројекту је још увек у току.

Етнолошко одељење је активно радило и на снимању етнолошких филмова. Снимљено је 14 филмова из области како материјалне тако и из области духовне културе. На фестивалу етнолошког филма у Кучеву 1995. године добијене су дипломе за филмове: „Куће са натписима”, „Орнаментика на надгробним споменицима” и „Орнаментика на ускршњим јајима”.

Сви предмети који су доспели у етнолошко одељење Народног музеја, било откупом било поклоном дародаваца, стручно су и детаљно обрађени. Конзерваторски су збринуте и смештене у одговарајуће депое.

Данас етнолошко одељење броји 2100 предмета разврстаних по збиркама и подзбиркама. Предмети су везани за духовну и материјалну културу. Најбројнија је збирка народне ношње у коју спада женска, му-

шка и дечја ношња. Предмети из ове збирке припадају подзбиркама кошуља, појасева, јелека, фермена, ђурдија, зубуна, чарапа и назувица.

Посебно треба истаћи зубун ИБ:Е 657, који је припадао кнегињи Љубици. Израђен је од беле чоје. Шивен је из „скутова”, леђног дела и два клинаста уметка. Оперважен је црним гајтаном и траком од златне жице. Доња ивица је од мрког плиша, таласаста и украшена сребрним гајтаном у два реда. Цео зубун је украшен златном жицом и шљокицама у виду стилизованог вегетабилног орнаментa. Горњи леђни део у потпуности је прекривен плавом вуном и украшен извезеним биљним орнаментом, од зелене, розе и жуте вуне и оперважен траком од златне жице. Ручно је шивен и ношен је преко кошуље у свечаним приликама.

Овај експонат од изузетног значаја припадао је кнегињи Љубици. Носила га је у време када је боравила у манастиру Никољу, а то је време устанка. Кнегиња Љубица је свакодневно посећивала породицу Ковачевић у Рошцима, са њима се спријатељила и у знак захвалности за њихово гостопримство поклонила свој зубун. Породица Ковачевић је тада, а из захвалности према кнегињи променила презиме у Љубичић. Овај зубун је у току рекогносцирања терена у Рошцима 1980. године музеју је поклонила породица Љубичић.

Збирка текстилне радиности обухвата подзбирке ћилима и јастука, као и справе и помагала за прераду влакна. Ту је и веома богата подзбирка преслица од којих се посебно истичу две. Преслица из Горње Горевнице је прављена у породици Славољуба Перошевића, око 1890. године. Копљасто-лопатастог је типа. На централном делу преслице, плитким рељефом дата је представа српског војника са пушком, грб Краљевине Србије и три храстова листа. У горњем кружном делу лопатице, око наглашеног врха дршке, урађен је геометријски мотив. Ту је и преслица из 1881. године.

Подзбирка преслица верно сведочи о прошлим временима, о начину живота, рада и привређивања. Преслица јасно показује да је у 19. и првој половини 20. века жена била апсолутни господар текстилне производње. Она је представљала саставни део живота сваке жене. Још су стари путописци запазили да је српска жена била врсна преља и да је свуда носила своју преслицу, успут прела и обављала још неколико послова истовремено. Једноставно, преслица је била статусни симбол жене.

Етнолошко одељење је веома богато најразноврснијим ћилимима. Посебну вредност и значај има пиротски ћилим из 1885. године ИБ:Е

279. Рађен је од вуне, техником клечања. Централна плоча је црвене боје. Около су уткани мотиви „големи ђулови”, а између њих су четири биљне стилизације са наровима и годином 1885. Основу спољне бордуре краси вишебојни геометријски мотив „кантар”. Ткан је из једног дела на вертикалном разбоју у Пироту.

Збирка заната је веома богата и разноврсна. Њу сачињавају опанчарска, обућарско-папуцијска, ковачко-поткивачка и столарска радионица. Наравно, ову збирку умногоме допуњују бројна калфенска и еснафска писма.

Од лана, коношље, памука, или комбинованих материјала, израђени су бројни пешкири који чине богату и истоимену збирку. Најразнобојнији цветни и геометријски орнаменти красе пешкире и верно сведоче о времену и простору њиховог настанка, о вештим рукама, истанчаном укусу и тананим жељама наше српске жене. Пешкир прати човека од самог момента рођења, па све преко крштења, испраћаја у војску, веридбе, свадбе и све до краја, до посмртног ритуала. У току годишњег циклуса, пешкир је увек присутан, неопходан и незамењив.

Велики значај одељења свакако припада веома богатој збирци покућства, као и збирци посуђа. Ту су најразноврснији експонати кућног ентеријера, чији је задатак да омогуће човеку, у датом времену и простору, боље услове живота, рада, стварања и одмора. Из збирке посуђа, веома занимљива, значајна и веома бројна група јесте посуђе израђено од керамике, које верно сведочи о времену и простору свог настајања и употребе.

Посебну, веома интересантну и значајну за нашу градску средину, имају експонати из збирке градска ношња. Од шешира, тепелука, марама, блуза, либада, сукњи, подсукњи, комбинезона, спаваћица, па све до подвезица, чарапа, папуча, ципела, ташши, сунцобрана и лепеза, ова збирка улази у душе, животе и осећања наших Чачана и Чачанки друге половине 19. и почетка 20. века. Верно осликава услове живота, стилове облачења, материјалне могућности и тихо и неосетно уводи у прошла времена, да у њима уживамо, осећамо или да уздишемо и жалимо.

Из ове групе предмета, по свом значају и лепоти, посебно се истиче фес са пушћулом, односно сребрном кићанком.

Нешто мање су, али веома значајне збирке музичких инструмената, обуће, торби, накита. Ту су и предмети везани за духовну културу, чији је задатак да верно посведоче о бројним обичајима везаним за целокупни годишњи и животни циклус. Ту се посебно истиче богата збир-

ка ускршњих јаја, разни обредни венчићи и божија брада. Све то чини етнолошко одељење богатијим и свеобухватнијим.

Много је вредних експоната распоређених по збиркама, пуно изложби, пројеката, научних скупова, етнолошких филмова, пуно теренског рада и брижљивог прикупљања грађе уткано у ових протеклих 50 година. Попут ћилимских шара и стилизованог цветног орнаментна на јастуцима и пешкирима, музеј су красили сви њени до сада приспели експонати. Стручно обрађени, наставиће да живе у нашим музејским депоима, сталним поставкама и наредним тематским изложбама. А изложби и рада биће још много у периоду који је пред нама, јер је етнологија наука која живи у свима нама, верно нас прати, прилагођава нам се и наш је саставни део.

Од посебног значаја је велики број предмета који припада богатом легату Ленке Гавровић, која је двадесетих година 20. века била учитељица ручног рада у Чачку и која је своје вредне предмете већ педесетих година поклонила Народном музеју у Чачку. То су најлепши примерци градске ношње и текстилног градског покућства. Ленка Гавровић је овим племенитим и значајним гестом музеју подарила све своје ручне радове, који ће верно сведочити о животу, стилу облачења и украшавања.

Резултате свога рада, како у музеју тако и на терену, етнологи су објављивали најпре у Зборнику радова Народног музеја у Чачку, као и у Етнолошким свескама и Гласнику етнолошког друштва Србије у Београду, Нашој прошлости из Краљева и Здравственој култури из Зајечара.

Етнолошко одељење планира да у 2003. години у оквиру реконструкције сталне поставке у конаку Јована Обреновића изложи своје највредније експонате, који ће верно сведочити о животу Чачана из времена 19. и прве половине 20. века.

У нашем музеју раде три етнолога: Невенка Бојовић, тренутно директор музеја, Снежана Шапоњић-Ашанин и Ивана Ђирјаковић.

Снежана Шапоњић-Ашанин

ОДЕЉЕЊЕ ЗА КОНЗЕРВАЦИЈУ

Уметничко дело, зачето у идеалном свету, чим изађе из руку свог творца, почиње да живи свој "земаљски", реални живот у условима који га мењају, нарушавају, оштећују, преправљају, чинећи га готово непрепознатљивим (по Ж. Базену). Систематски, научно, уз помоћ технике (савремене и старе подједнако), а нарочито својим сензибилитетом, конзерватори одстрањују све последице, уништавајућих фактора, неадекватних услова чувања, нестручног руковања, механичких и хемијских оштећења.

Рад на заштити музејског материјала обавља се у конзерваторско-препараторској радионици Народног музеја. Она се развијала упоредо са развитком Музеја, повећањем броја предмета и потребама да се њихов век трајања продужи. Превентивном заштитом најпре се бавио препаратор Миша Хуђец, а од осамдесете године, сликар-конзерватор Катарина Грујовић. До средине осамдесетих Музеј није имао одговарајући простор за рад, као ни адекватну опрему. Почепи формирања лабораторије су били скромни, са најнеопходнијом опремом у приземној просторији у неких тридесетак квадрата. Захваљујући сарадњи са Народним музејем из Београда, као матичном установом, извршена је набавка лабораторијског прибора и хемикалија, као и уређаја за конзервацију (бинокуларни микроскоп, сушница, електрични уређај за механичко уклањање корозије, апарат за дестилисање воде...).

Са повећањем збирки повећали су се захтеви за техничким, просторним и кадровским усавршавањем конзерваторске службе. Простор који она сада заузима увећан је одељењем за заштиту текстила и посебним простором за парафинирање у оквиру кога ће се урадити купатила за електролизу, што уз постојећи простор за конзервацију керамике и метала обухвата површину од неких 70 м².

И поред релативно добрих услова, рад на конзервацији неких специфичних материјала као што су стакло, папир, иконе и слике, није могућ због кадровско-техничке неспособљености. Заштита ових предмета врши се у специјализованим лабораторијама већих конзерваторских центара.

У радионицама Народног музеја конзервиран је највећи део изложеног материјала из сталне поставке, као и материјал излаган на тематским изложбама. Поред тога свакодневно се врше различити облици заштитних интервенција (дезинсекција, прање и др.) на новоприспелим предметима, као и на онима који су ускладиштени у депоима.

Упоредо са конзервацијом и рестаурацијом, конзерватори прате стање предмета у збиркама и поставци, односно контролишу промене температуре и влажности које утичу на то стање. Велики проблем за конзерваторе представљала је влага, посебно у приземљу зграде, која је изазвала

појаву плесни на већ конзервираним предметима. Санацијом зграде услови чувања су се делимично побољшали.

У одељењу за конзервацију годишње се конзервира већи број предмета од различитих материјала, али капацитет и опрема не задовољавају повећане потребе за конзервацијом предмета из музејских збирки, чији се фондови свакодневно увећавају.

Лабораторија тренутно запошљава два конзерватора који се баве заштитом текстила, дрвета, керамике, коже, метала и др. у три просторно и технолошки одвојене радионице.

Милица Дрињаковић
Дејан Петровић

---

* Услед процеса који је направљен при реализацији 31. Зборника, овај део текста је накнадно одштампан.

Уредник и чланови редакције извињавају се читаоцима.

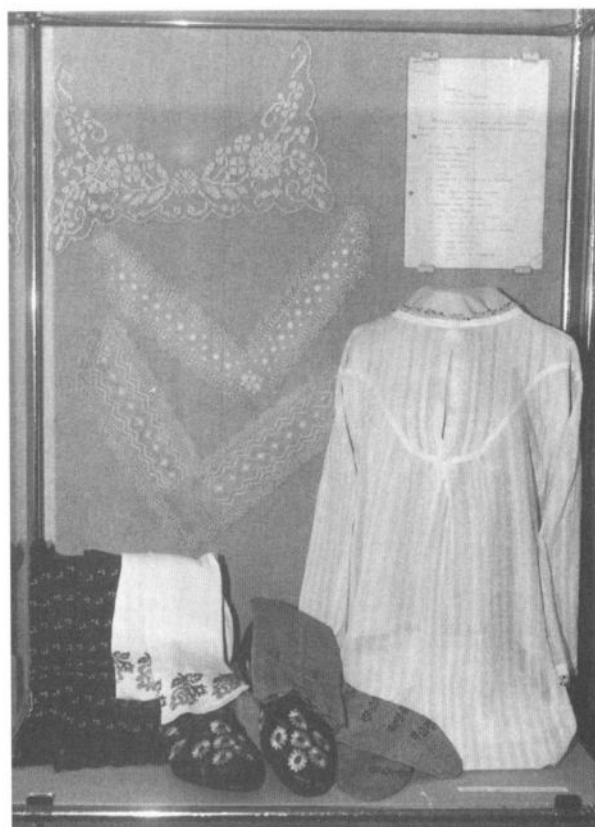
Из збирке археолошког одељења

Из збирке униформи историјског одељења

Из збирке уметничког одељења

Из збирке етнографског одељења

СПИСАК СТАЛНО ЗАПОСЛЕНИХ РАДНИКА У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ У ЧАЧКУ 1952-2002.

ДИРЕКТОРИ

1. Станко Холечек 1953-1954.
2. Слободан Санадер 1953-1961. (пензионер)
3. Милован Вуловић 1962-1996. (пензионер)
4. Невенка Бојовић, 1997-

АРХЕОЛОЗИ

1. Милена Ђукњић -Икадиновић 1955-1990. (пензионер)
2. Лидија Никитовић, 1982-
3. Оливера Марковић, 1982-1997.
4. Дејан Радичевић, 1999-2002.
5. Катарина Дмитровић, 2001-

ИСТОРИЧАРИ

1. Миодраг Лазаревић 1966-1971.
2. Тодосије Вукосављевић 1972-1996.
3. Радивоје Бојовић, 1981-
4. Слободан Невољица, 1989-1996. (пензионер)
5. Милош Тимотијсвић, 1997-

ИСТОРИЧАРИ УМЕТНОСТИ

1. Милован Вуловић, 1961-1996. (пензионер)
2. Душанка Вучићевић, 1964-1977.
3. Ангелина Фолгић-Корјак, 1978-1985.
4. Делфина Рајић, 1985-

ЕТНОЛОЗИ

1. Слободан Санадер, 1953-1961. (пензионер)
2. Невенка Бојовић, 1973-
3. Снежана Шапоњић-Ашанин, 1991-
4. Гордана Петровић, 1992-1993.
5. Ивана Ђирјаковић, 2001-

ПРЕПАРАТОРИ И КОНЗЕРВАТОРИ

1. Мишо Хуђец, 1954-1983.
2. Катарина Грујовић, 1980-1998.
3. Милица Дрињаковић, 1989-
4. Дејан Петровић 1999-

ФОТОГРАФИ

1. Слободан Марковић, 1970-
2. Марко Бојовић, 2000-

БИБЛИОТЕКАРИ

1. Анђелија Чвркић, 1997-

СЕКРЕТАРИ

1. Софија Топаловић, 1953-1955.
2. Ана Марић 1958.
3. Даринка Александрић 1958.
4. Михаило Танасковић 1955-1980.
5. Ирена Мирковић, 2001-

ВОДИЧИ

1. Милијана Јоловић, 1974-1983.
2. Радмило Милановић, 1983-1994.
3. Анђелија Чвркић, 1983-1997.
4. Зорана Бојовић, 1986-
5. Ирена Мирковић, 1988-2001.
6. Дејан Петровић 1995-1999.
7. Магдалена Петровић, 2000-

ТЕХНИЧКО ОСОБЉЕ

1. Мишо Хуђец 1954-1983.
2. Миодраг Врањевац, 1983-1994.
3. Дејан Аџемовић, 1995-

ПОМОЋНО ОСОБЉЕ

1. Косара Мишовић 1953.
2. Викторија Зимоњић 1962-1988. (пензионер)
3. Злата Блажић 1966-1988. (пензионер)
4. Добрила Роглић, 1985-
5. Биљана Виторовић, 1988-

THE NATIONAL MUSEUM ČAČAK 1952-2002

In terms of the life in each town, a half century from the foundation of an institution, such as the National Museum in Čačak surely leaves deep impacts. The work of many custodians has contributed to cultural and scientific life of the town bequeathing a rich inheritance for the future.

Due to the lack of historical data, it is hardly possible to determine when the idea related to the foundation of the Museum for the first time appeared in Čačak. The knowledge that the preservation of the objects is a must existed and lived via the existence of many monastic and church treasuries, individual work, the existence of the collections related to the work of High School in Čačak. The first idea concerning the foundation of the Museum in Čačak aroused in 1933, and was realized in 1941. The plans were hindered by the war, and the new attempt to found the Museum failed due to the uprising in September, 1941. Upon the end of the war, after several futile initiatives, the Museum was finally founded on 30th August, 1952. Predominance of the ideology resulted in a prevailing collection of the objects related to the Partisan movement. Permanent displays and, temporary exhibits, glorified the Partisan combat, while the remaining historical periods were neglected. Upon the foundation of the Museum, two departments were formed: archeological-historical and Department of the War of National Liberation. With the time, the field of specialization pushed ideology into the background, and the first turning point occurred in the late eighties of the 20th century with the cessation of exhibits and manifestations imbued with the Partisan glorification.

The major stimulus for development of the Museum was discovery of rich archeological material in the princely mound found at Atenica near Čačak. Excavations were done in 1958, and the material presents a rarity of worldwide significance. A rich collection of Nadežda Petrović paintings led to the publication of this anthology and the establishment of a special institution Art Gallery *Nadežda Petrović* in 1961. In 1969, the Museum began publication of its journal

The National Museum Miscellany. Up to now, thirty issues have been published with a total of 486 articles. Nevertheless, the major activity of the Museum are exhibits. So far, the total number of the organized exhibits has amounted to 237, out of which 13 are permanent displays. Today the museum has a permanent display in Jovan Obrenović palace, which was divided into three wholes (archeological - objects from neolith up to the Middle Ages, display from art history related to churches and monasteries in the town vicinity and historical connected with uprisings and wars from 1804 till 1941). The museums contains about 15,000 objects, four departments; it is of complex type and has 19 employees.

In terms of its work, the Museum received numerous recognitions, out of which *Order of the Republic with bronze wreath* (1978), *Vuk's prize* (1982), October prize of the Čačak Municipality (1997) are to be mention.

Miloš Timotijević

MUSÉE NATIONAL DE TCHATCHAK DE 1952 À 2002

Cinquante ans d'existence d'une institution comparable au Musée National de Tchatchak laisse des traces profondes dans la vie de toute ville. L'activité de nombreux conservateurs a contribué aux progrès de la vie culturelle et scientifique de Tchatchak, en léguant à la postérité un riche héritage spirituel.

Étant donné l'absence de sources historiques, il n'est pas possible d'établir à quel moment l'idée de fonder un musée dans cette ville a apparu pour la première fois. On se rendait compte depuis longtemps du besoin de conserver des objets précieux; au cours des siècles ce besoin se manifestait par la création des trésors auprès des monastères et des églises, par des travaux individuels, par l'établissement des collections auprès du lycée de Tchatchak. C'est en 1933 que l'idée de fonder un Musée fut enregistrée pour la première fois, sa réalisation étant envisagée pour le début de l'année 1941. La guerre fit échouer ce projet, alors qu'une nouvelle tentative prévoyant la fondation du Musée pour le mois de septembre 1941 fut entravée par l'éclatement de l'Insurrection de juillet. Au lendemain de la guerre, après plusieurs initiatives qui n'aboutirent pas, le Musée fut finalement fondé le 30 août 1952. L'idéologie ayant été prépondérante, on s'attacha à rassembler principalement des objets liés au mouvement des partisans. La présentation permanente de ces objets et les expositions organisées de temps en temps glorifiaient la lutte des partisans, tandis que les autres périodes historiques étaient négligées. Au moment de fondation, le Musée comportait deux sections dont l'une avait pour but de présenter les documents historiques et archéologiques alors, que l'autre était consacrée à lutte de libération nationale.

Avec le temps l'idéologie perdait du terrain; néanmoins un retournement de la situation ne se produisit que vers la fin des années 80 du XXe siècle, période dans laquelle on mit fin aux expositions et aux manifestations organisées en vue d'exalter les mérites des partisans.

Le fait qui stimula le développement du Musée, ce fut la mise au jour d'une abondance d'objets archéologiques, découverte à Atenica, tout près de la ville de Tchatchak. Les fouilles furent effectuées en 1958; les documents trouvés représentaient une rareté à l'échelle mondiale.

La richesse de la collection de peintures de Nadežda Petrović permit de former en 1961 une institution particulière, Galerie artistique „Nadežda Petrović”.

En 1969, le Musée commença à publier sa revue, le Recueil des travaux du Musée National. Jusqu'ici la revue compte 30 numéros réunissant 486 articles.

Toutefois, l'activité principale du Musée est celle de présenter au public des objets d'art et de sciences. Depuis sa fondation, le Musée a organisé 237 expositions dont 13 peuvent être visitées en permanence. Actuellement, une exposition permanente est aménagée au Palais de Yovan Obrénovitch; elle comprend trois ensembles, dont un contient les objets archéologiques s'échelonnant du néolithique à la fin du moyen âge, un autre qui est consacré à l'histoire de l'art, notamment aux monastères et aux églises situés aux environs de la ville, et un troisième qui présente les documents concernant les soulèvements et les guerres qui ont eu lieu entre les années 1804 et 1941. Le Musée, du type complexe, réunit 15.000 objets, divisés en quatre sections, et emploie 19 personnes.

L'activité du Musée National de Tchatchak a mérité de nombreux témoignages dont il convient de signaler surtout l'Ordre de la République à la couronne en bronze (1978), le Prix de Vouk (1982) et le Prix d'Octobre, décerné par l'Assemblée municipale de Tchatchak (1997).

Miloš Timotijević